

BESCHILDERDE GRAFKELDERS IN DE SINT-GHISLENUSKERK TE WAARSCHOOT –

Bert Acke
Foto's © Sako, Bert Acke

Inleiding

Het jammerlijke einde van de oude parochiekerk van Waarschoot is iedereen wel bekend: een uit de hand gelopen vandalenstreek binnenin de kerk tijdens de oudejaarsnacht van 1 januari 2002 veroorzaakte een grote brand die nagenoeg het volledige gebouw en het interieur in de vlammen deed opgaan. De bouwwerken voor de nieuwe kerk zijn ondertussen al een tijdje aan de gang. Van de van oorsprong 13de-eeuwse Sint-Ghislenuskerk blijft niet veel meer over dan het middendeel (het koor, het schip en de als monument beschermde westtoren), dat zal ingericht worden als ruïne met binnentuin. De noordelijke en zuidelijke zijbeuken werden gesloopt, om plaats te maken voor de nieuwe kerk aan de noordzijde en voor een groenzone aan de zuidzijde. Vanuit het in opbouw zijnde gebedshuis zal men via een glazen wand steeds uitzicht hebben op de overblijfselen van de oude kerk.

Aangezien bij de afbraak van de middeleeuwse kerk een pak archeologische, historische en architecturale gegevens verloren zouden gaan, werd wijselijk besloten om in de budgettering voor de nieuwbouw een bedrag vrij te maken voor bouwhistorisch en archeologisch onderzoek van de kerkeruïne. Ten behoeve van dit wetenschappelijk onderzoek werd een tijdelijke overeenkomst aangegaan tussen het gemeentebestuur van Waarschoot en de vzw SAKO (Steun aan Archeologie en Kunst in Oudenaarde). De dienst Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium van de provincie Oost-Vlaanderen werd ingeschakeld voor de begeleiding van het project, dat door één archeoloog wordt uitgevoerd tussen 1 april 2004 en 30 september 2005¹. De resultaten van het onderzoek werpen een nieuw licht op de bouwgeschiedenis van de Sint-Ghislenuskerk. In deze bijdrage zullen we het echter niet hebben over de opeenvolging van bouwfases, maar wordt de aandacht gevestigd op de opmerkelijke vondst in het hoogkoor van twee 14de-eeuwse, beschilderde grafkelders.

Begraven binnen de kerk

Bij de opgravingen worden naast de funderingen van oudere bouwfases ook heel wat menselijke resten aangetroffen. Vroeger was het niet ongewoon om de overledenen te begraven in de kerk. Pas in 1782 werd deze praktijk door Jozef II omwille van hygiënische redenen verboden. Het betreft telkens graven van gegoede burgers: om in de kerk begraven te worden, moest men geld op tafel leggen. Hoe dichterbij het altaar, hoe meer geld nodig was.

De oudste delen van de Sint-Ghislenuskerk gaan terug tot het midden van de 13de eeuw, wat betekent dat er over een tijdsspanne van meer dan 500 jaar mensen zijn begraven in de kerk. Zelfs als je maar uitgaat van enkele bijzettingen in de kerk per jaar, betekent dit dat er heel wat menselijke resten worden aangetroffen bij de

---

¹ Naast voornoemde instellingen was de (vrijwillige) hulp van volgende personen en diensten zeer welkom: Marcel Acke, Adelheid De Logi, Goedele Reyniers, Raf Trommelmans, Eefje Van Hoorebeke, Bruno Van Wynsberghe, de Dienst Stadsarcheologie Gent, de Hogeschool Antwerpen, het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium en het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed.

opgravingen. Het overgrote deel van de graven binnen de kerk zijn kistbegravingen in volle grond. De houten kist tekent zich na al die jaren af als een donkere, rechthoekige band in de grond. Behalve het skelet en de occasionele naaldjes van de lijkwade kunnen hierbij heel wat kistnagels en soms niet vergane houtsplinters gerecupereerd worden. In enkele gevallen werden resten aangetroffen van kisten die bekleed waren met ijzeren banden en voorzien van ijzeren, driehoekige handvaten. De mensen werden allemaal west-oost georiënteerd begraven (hoofd in het westen, voeten in het oosten), om bij de heropstanding hun blik direct naar het oosten (= Jeruzalem) te kunnen richten. Enkele aangetroffen skeletten met een omgekeerde oriëntatie (oost-west) duiden op de resten van priesters, die bij hun verrijzenis dan zouden uitkijken over hun 'kudde'.

Een aparte categorie vormen de bijzettingen in grafkelders binnen de kerk. Enkel heel rijke personen of families konden zich zo'n kelder veroorloven. In de Sint-Ghislenuskerk werden resten gevonden van acht grafkelders, waarvan twee exemplaren onze speciale aandacht verdienen.

Twee 14de-eeuwse beschilderde grafkelders

Tijdens de laatste grote verbouwingswerken aan de Sint-Ghislenuskerk werd in 1844 door architect Minard het oorspronkelijke koor afgebroken en vergroot heropgebouwd. De funderingsresten van dit originele, eveneens vijfhoekige koor werden aangetroffen bij de opgravingen. Opmerkelijker is de vondst van twee beschilderde grafkelders die in het hoogkoor werden aangetroffen. Ze bevonden zich op de beste plaatsen in de kerk, d.i. zo ver mogelijk oostwaarts in het koor en aan weerszijden van het oude altaar. Dit altaar is jammergenoeg verstoord door een recent verwarmingskanaal. Ook de kelders, die waren volgestort met puin en zand, zijn deels verstoord door latere begravingen en door de bouwwerken van 1844 (de vloer in het hoogkoor werd toen verlaagd waardoor de bovenste steenrijen van de kelders verdwenen zijn), maar bieden niettemin een prachtig voorbeeld van middeleeuwse grafschilderkunst.

Ten zuiden van het altaar bevindt zich een eerste beschilderd keldertje (afmetingen ca. 2,50x0,90m). Het is witgepleisterd en beschilderd met zwarte verf. Op de westelijke korte zijde - het hoofdeinde - is een Calvarieberg geschilderd: Jezus aan het kruis, geflankeerd door links Maria en rechts Johannes de Evangelist (zie figuur 1). Op de oostelijke korte zijde - het voeteneinde - is een figuur, tronend op een bank, te zien. Daar de figuur maar bewaard is tot aan het middel is een verdere identificatie niet met zekerheid vast te stellen, maar mogelijk betreft het een afbeelding van een tronende Maria. Beide lange zijden vertonen afbeeldingen van kruisen, met daartussen opnieuw een figuur. In de kelder werden geen resten van begravingen aangetroffen; vermoedelijk zijn de stoffelijke resten verwijderd in 1844. Onderaan ligt een mortelvloertje, waarop zich bakstenen bevinden die in een kruisvorm zijn geschikt.

Het tweede keldertje, ten noorden van het altaar, is beschilderd met kleurfiguren en meet 2,75 bij 1,35m. Op de westelijke zijde is opnieuw een Calvariescène afgebeeld (zie figuur 2). De oostzijde vertoont een figuur met een gewaad die tussen twee pilaren staat (zie figuur 3). Op de noordelijke lange zijde is vermoedelijk Johannes de Doper afgebeeld die een schijf in zijn handen draagt - de interpretatie is echter moeilijk omdat de figuur maar tot net boven zijn middel is bewaard. Op de andere

lange zijde is Sint-Christoffel te zien, de patroonheilige van o.a. de reizigers. De legende gaat dat Christoffel ooit kindje Jezus over de rivier zou hebben gedragen, en hij is hier te herkennen aan zijn staf, het water aan zijn voeten met daarin enkele waterdieren (2 vissen en een paling) en de houding van zijn arm waarop Jezus zou zitten (zie figuur 4). Opmerkelijk bij deze kelder is de opvallende helderheid van de kleuren (rood, blauw, bruin), de prachtige weergave van de figuren en de gewaden en de vele kleine, vijfbladige bloemetjes die op elke zijde zijn aangebracht. Onderaan de kelder ligt een bakstenen vloer, met daarop een mortellaag. Hierop bevond zich een met ijzeren banden beslagen kist, maar vreemd genoeg lag in deze kist geen skelet. Wel was ze gevuld met een laag groene klei. De betekenis hiervan is voorlopig onduidelijk.

Figuur 1: Calvariescène op de westelijke wand van de zuidelijke kelder (foto B. Acke).

Figuur 2: Calvariescène op de westelijke wand van de noordelijke kelder (foto B. Acke).

Figuur 3: Afbeelding op de oostelijke wand van de noordelijke kelder (foto B. Acke).

Figuur 4: Detail van de waterdieren (twee vissen en een paling) aan de voeten van Sint-Christoffel

op de zuidelijke wand van de noordelijke kelder (foto B. Acke).

Volgens Anna Bergmans, verbonden aan het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed en deskundige op het gebied van muurschilderingen, dateren de beschilderingen in Waarschoot uit de 14de eeuw. Soortgelijke kelders werden ondermeer aangetroffen in Brugge, Damme, Doornik en Gent. De afgebeelde figuren op de kelderwanden zijn een uiting van het geloof van de overledene en geven zijn verwachting weer om zo snel mogelijk in Gods Rijk opgenomen te worden. De hulp van heiligen en Maria wordt ingeroepen om te bemiddelen bij Christus. Daar bij beide grafkelders geen grafplaat was bewaard, is het raden naar de identiteit van de dode. De afbeelding van Sint-Christoffel in de noordelijke kelder kan eventueel betekenen dat dit de patroonheilige of naamgenoot was van de overledene (hoewel er geen skelet in de kist lag in deze kelder!).

Wat nu met de kelders?

Beide grafkelders zijn, ondanks de beschadigingen, ongetwijfeld van grote kunsthistorische waarde om de gebrekkige kennis van Vlaamse pre-Eyckiaanse schilderkunst aan te vullen. Het zijn prachtige voorbeelden van middeleeuwse schilderkunst en verdienen het om door het publiek gezien te worden. Toch is het bewaren van dergelijke kelders geen sinecure. Beide grafkelders liggen in het deel van de kerk dat zal behouden worden als ruïne met binnentuin. Ter plaatse bewaren van de kelders wordt een moeilijke klus, omdat ze dan beschermd moeten worden tegen regen, vorst, felle zonneschijn en grote temperatuurschommelingen. Momenteel wordt de mogelijkheid overwogen om beide kelders in hun geheel uit de grond te lichten en op een meer beschutte plaats een nieuw onderkomen te geven

(wie weet in de nieuwe kerk?). Hoewel dit ondermeer in Brugge al eens is gedaan, blijft het uitlichten van een grafkelder een delicaat karwei. Ondertussen zijn wel al de eerste zorgen toegediend aan de pleister en de schilderingen, zodat deze niet verder zouden degenereren.

Bibliografie

DEVLIEGHER L., Middeleeuwse beschilderde graven in de Sint-Salvatorskathedraal te Brugge, in: *Monumenten en Landschappen*, nr. 1, 1995, pp. 28-48.